

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

LIETUVIŲ KALBA TARPUKARIO TEISĖJE

Legal Lithuanian Language in the Interwar Period

SUMMARY

It has been noticed in several treatises that the current legal traditions in the territory of Lithuania did not exist until 1918. However, even in the interwar period, the use of the legal Lithuanian language in public, state and official life was problematic. This was due to several aspects. First, in interwar Lithuania, four civil law systems were in force – the civil laws of Tsarist Russia, the German Empire, Suwalki (Napoleon's Code) and Palanga Parish (Local Governments Code), and two criminal law systems – Russia and Germany. During the whole period of independence, no national criminal and civil codes were adopted, and unofficial translations of the codes of Tsarist Russia into Lithuanian were used. Secondly, there were only a few dozen lawyers who wrote and spoke in Lithuanian. Also, most of them studied law in non-Lithuanian higher education institutions in Tsarist Russia and Germany. Thus, after the proclamation of the independence of the Lithuanian state, lawyers had to prepare legal acts, form Lithuanian legal terminology, examine disputes, and educate a new generation of lawyers.

SANTRAUKA

Ne viename traktate pažymėta, kad dabartinės Lietuvos teritorijoje lietuviškos rašytinės teisės tradicijos nebuvo iki pat 1918 m. Tačiau ir tarpukariu teisinės lietuvių kalbos vartojimas viešajame, valstybiniame, oficialiame gyvenime buvo problemiškas. Tai buvo sąlygota kelių dalykų. Pirmiausia tarpukario Lietuvoje galiojo keturios civilinės teisės sistemos – carinės Rusijos, Vokietijos imperijos, Suvalkijos (Napoleono kodeksas) ir Palangos valsčiaus (Vietos gubernijų įstatymų rinkinys) civiliniai įstatymai – ir dvi baudžiamosios teisės sistemos – Rusijos ir Vokietijos. Per visą nepriklausomybės laikotarpį taip ir nebuvo priimti nacionaliniai baudžiamasis, civilinis kodeksai, o buvo naudojami neoficialiais carinės Rusijos kodeksų vertimais į lietuvių kalbą. Antra, lietuvių kalba kalbančių ir rašančių teisininkų buvo vos kelios dešimtys, tačiau dauguma jų teisės mokslus studijavo carinės Rusijos, Vokietijos aukštosiose mokyklose ne lietuvių kalba. Taigi 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teisininkams vienu metu reikėjo rengti teisės aktus, formuoti lietuvių teisės terminiją, teisės doktriną, nagrinėti ginčus, ugdyti naują teisininkų kartą.

RAKTAŽODŽIAI: lietuvių kalba, teisė, teisės terminai.

KEY WORDS: Lithuanian language, law, legal language.

Nebuvo įstatymų lietuvių kalba; jie buvo iš Rusijos paveldėti, tai buvo rusiškai parašyti. Bemaž nebuvo nė teisinės terminologijos lietuviškai, to būtino dalyko įstatymams, teisminei praktikai, teisinei literatūrai.

Masiulis 1954: 1.

Mes, deja, negalime pasigirti nei savo teisės doktrina, nei sava teisine kalba, nei teisine terminologija.

Stravinskas 1954: 2.

IVADAS

Z. Toliušis 1922 m. rašė, kad XX a. antrame dešimtmetyje iš Lietuvos teismuose dirbančių asmenų teisės mokslus baigusiu teisininkų buvo penkiasdešimt, studijavusių, bet nebaigusiu teisės fakultetų – devyniolika, baigusiu gimnaziją – septyniolika, gimnazijos šešias klases – keturiolika, keturias gimnazijos klases – dvidešimt devyni. Iš viso, advokato teigimu, to meto Lietuvos teismuose dirbo tik 37 procentai teisininkų (Toliušis 1922: 41). Be to, neseniai nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje buvo nedaug teisininkų, ne visi jie mokėjo ar galėjo rašyti lietuvių kalba, buvo baigę teisės mokslus ne lietuvių kalba carinės Rusijos universitetuose ar Vokietijoje. Maža to, lietuvių kalba neturėjo valstybinės kalbos statuso iki 1922 m. Ir apskritai bendrinės kalbos pagrindai buvo sukurti dar visai neseniai. Advokatas K. Samajauskas 1921 m. išleistame leidinyje rašė: „<...> įvairiose Lietuvos įstaigose kalbama ir rašoma taip sudarkyta kalba, kad lietuviui sunku ir suprasti, negalima ja nesibjaurėti“ (Samajauskas 1921: 1).

Taigi tarpukario teisininkai, kalbininkai susidūrė su didžiuliais iššūkiais, nes tuo pačiu metu reikėjo rengti teisės aktus, nagrinėti ginčus, kurti teisės terminus, plėtoti teisės doktriną ir ruošti būsimuosius teisininkus.

Straipsnyje siekiama atskleisti lietuvių teisės terminijos formavimosi eigą. Siekiant šio tikslo keliami uždaviniai yra tokie: įvardyti institucijas, kūrusias teisės terminus, teisininkus, prisidėjusius prie teisės terminijos formavimo, apžvelgti teisės terminus, vartojamus teisės aktuose, teisės doktrinoje, Teisių fakulteto studentų diplominiuose darbuose, teismų jurisprudencijoje, bei nustatyti priežastis, dėl kurių lietuvių teisės terminija tarpukario laikotarpiu buvo formuojama neuosekliai. Straipsnyje atskirai aptariama administracinės teisės šakos terminų įvairovė, nes iki šiol daugiausia dėmesio teisės bei lingvistinėje literatūroje buvo skiriama civilinės ir baudžiamosios teisės šakų terminams.

Straipsnyje aptariama lietuviškos teisės terminijos tema nėra nauja. Šia tema domėjosi, atliko tyrimus ir tarpukario, ir šių laikų teisininkai bei kalbininkai. Iš šių laikų atliktų tyrimų paminėtini M. Maksimaičio, V. Andriulio, A. Pupkio darbai. Atkreiptinas dėmesys į A. Umbraso atliktus išsamius lingvistinius lietuvių teisės terminijos tyrimus.

Atliekant tyrimą naudotasi istoriniu, lyginamuoju, analitiniu, lingvistiniu, deskriptyviuoju, dokumentų analizės metodais.

LIETUVIŲ KALBA TEISĖS AKTUOSE IR TEISMUOSE

Pirmąkart Lietuvos teisės aktuose lietuvių kalba kaip valstybinė buvo įtvirtinta 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 straipsnyje: „Valstybės kalba – lietuvių kalba.“ Tokia pati nuostata buvo įtvirtinta ir 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 7 straipsnyje. Panašiai ši nuostata skambėjo ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijos 7 straipsnyje: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba.“ Tarpukario teisininkas, Vyriausiojo Tribunolo teisėjas, Valstybės Tarybos narys, vicepirmininkas, o vėliau ir pirmininkas Boleslovas Masiulis savo atsiminimuose iliustruoja šių nuostatų reikšmę: „Lietuvių kalba patapo valstybine kalba. Tuo būdu ji buvo įvesdinta į naujas sritis, būtent į tas, kuriose pirmiau ji nebuvo oficialiai vartojama. Tos sritys yra įvairios valstybės valdymo ir šiaip viešojo gyvenimo sritys su savo organais, įstaigomis, reikalais, įstatymais, bylojimu; čia ir ministerijos, ir teismai, ir savivaldybės, ir mokyklos, ir kariuomenė, ir t.t.“ (Masiulis 1954: 1).

Lietuvių kalba teisės aktuose buvo minima ir anksčiau nei 1922 m. Konstitucijoje. Antai 1918 m. gruodžio 13 d. pasirašytame Teisingumo ministerijos aplinkraštyje buvo nurodyta, kaip reikia elgtis su dar nebaigtomis bylomis vokiečių teismuose. Čia buvo nurodyta, kad kai kurios baudžiamosios („kriminalinės“) bylos ir toliau turi būti nagrinėjamos, o teisėjui, nemokančiam vokiečių kalbos, prireiks vertėjo paslaugų. Šiame dokumente aiškiai neparrašyta, kokia kalba turi būti baigtos nagrinėti vokiečių teismuose pradėtos nagrinėti bylos.

Ilgainiui atsirado nuostata, imperatyviai reikalaujanti teismuose bylas nagri-

nėti lietuvių kalba. Antai 1919 m. paskelbtame Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo 16 straipsnyje buvo nustatyta, kad „Teismas atliekamas valstybine, lietuvių kalba; ta kalba rašomi protokolai ir sprendimai“, taip pat buvo įtvirtinta, kad teisėjai privalo mokėti ir kitas kalbas (gudų, lenkų), jei bylos dalyviai nemoka valstybinės kalbos. 1933 m. paskelbto Teismų santvarkos įstatymo 63 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad teismo kalba yra lietuvių kalba. Šiame įstatyme jau nebuvo nuostatų dėl to, kad teisėjas turėjo mokėti kitų kalbų, teliko norma dėl vertėjo paslaugų.

Realybė buvo kitokia negu taisyklės, nustatytos teisės aktuose. Antai buvo tvirtinama, kad „praktikoj nebuvo galima iš karto griežtai to reikalavimo laikytis: kai kurie teisėjai, valstybės gynėjai, tardytojai iš pradžių nemokėjo ar menkai temokėjo lietuviškai ir raštus rašė rusiškai, o kai raštai reikėjo skelbti arba įteikti bylininkams, tai versdavo lietuviškai, ir šis tekstas buvo originalas <...>“ (Lietuvos teismas 1928: 212). Išliko duomenų, kad kai kurie advokatai reikalaujavo teismo posėdžio metu kalbėti rusiškai. Vyriausiasis Tribunolas 1920 m. liepos 31 d. priėmė nutarimą, kuriuo imperatyviai nurodė, kad teismo kalba yra lietuvių kalba, o advokatams posėdžiuose neleidiama kalbėti nelietuviškai (ten pat).

Ambasadorių konferencijai perleidus Lietuvai suvereno teises į Klaipėdos kraštą, 1924 m. buvo pasirašyta Klaipėdos krašto konvencija, kurios sudėtinės dalies „Klaipėdos krašto statuto“ 27 straipsnyje buvo nustatyta, kad lietuvių ir vokiečių kalbos yra lygios oficialios

Krašto kalbos. Ši nuostata turėjo reikšti, kad Klaipėdos krašto institucijose turėjo būti vartojama ir lietuvių, ir vokiečių kalba. Tačiau Klaipėdos krašto teismuose lietuvių kalba buvo visiškai nevartojama. Pirmoji byla lietuvių kalba buvo išnagrinėta tik 1934 m. kovo 13 d. (Deviatnikovaitė 2018a).

Taisyklingos lietuvių teisės terminijos formavimą, vartojimą taip pat trikdė nekaip nepriimami nacionaliniai civilinės ir baudžiamosios teisės teisynai. Iš pradžių tai buvo suprantama – ką tik susikūrusiai jaunai valstybei iš karto parengti tokio masto teisės aktus buvo nepakeičiamai sudėtinga užduotis. Dėl to buvo priimtos nuostatos, leidusios galioti tiems teisės aktams, kurie galiojo prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Antai 1918 m. Valstybės Tarybos priimtų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių

24 straipsnis nustatė, kad „Srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštaruoja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“. Analogišką nuostatą rasime ir 1919 m. Valstybės Tarybos patvirtintų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių 28 straipsnyje. Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo 2 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad „ir teisiant, tardant ir sprendžiant tiek baudžiamąsias, tiek civilines bylas turi galios tie įstatymai, kurie yra buvę“, o Baudžiamojo kodekso 1 straipsnyje buvo nustatyta, kad „Įteisėtu baudžiamuoju kodeksu yra laikomas Rusijos 1903 metais patvirtintas kodeksas“, išskyrus kai kurias nuostatas. Teisininkai naudojami neoficialiais šių teisės aktų vertimais į lietuvių kalbą.

TEISĖS TERMINAI TEISĖS AKTUOSE DĖL TEISMŲ STRUKTŪROS IR KOMPETENCIJOS

Vienas pirmųjų teisės aktų, iš kurių galime susidaryti įspūdį apie tuo metu vartotus lietuviškus teisės terminus, yra teisingumo ministro 1918 m. gruodžio 13 d. pasirašytas Teisingumo ministerijos aplinkraštis dėl bylų, pradėtų vokiečių teismuose. Teisės akte yra terminų, kurie iki šiol aktyviai vartojami teisės kalboje: *byla*, *bylos nagrinėjimas*, *skundas*, *nukentėjusysis*, *kaltinamasis*, *liudininkas*, *įsiteisėjęs sprendimas*, *instancija*, *apeliacija*. Buvo ir tokių terminų, kurių vėliau atsisakyta arba jie vartojami kitokia gramatine forma: *reiškėjas* (dabar – *liudytojas*), *bylininkas* (dabar – *bylos dalyvis*), *numarinti byla* (dabar – *nutraukti byla*), *kriminalinė byla* (da-

bar – *baudžiamoji byla*), *vesti bylą* (dabar – *nagrinėti byla*, *vesti teismo posėdį*), *ieškotojas*, *skundikas* (dabar – *ieškovas*, *pareiškėjas*).

Kitas teisės aktas, kuriame gausiai vartojami teisės terminai, yra anksčiau minėtas 1919 m. sausio 16 d. paskelbtas Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas bei jo paaikškinimas. Jame taip pat nemažai iki šiol vartojamų teisės terminų. Antai vietoj kriminalinės bylos jau vartojamas terminas *baudžiamoji byla*, taip pat kiti terminai, pavyzdžiui, *nusikaltimas*, *nusižengimas*, *teismo posėdis*, *teismo įsakymas*, *teismo sprendimas*, *apeliacinė byla*, *kasacija*, *kasacinė instancija*, *galutinis*, *neskundžiamas*

sprendimas, ieškinys, areštas. Buvo ir terminų, kurių vėliau atsisakyta: *bylų įmokėsniai, mokesniai* (dabar – *žyminis mokeskis*), *teismų nusprendimai* (dabar – *teismų sprendimai*), *išrodymai* (dabar – *įrodymai*), *nusikalstamas darbas* (dabar – *nusikalstama veika*), *skaudesnė bausmė* (dabar – *griežtesnė bausmė*), *prisiekusieji sprendėjai, posėdininkai* (dabar – *tarėjai*), *pinigų bauda* (dabar – *bauda*), *teisės esmė* (dabar – *teisės klausimas*).

1922 m. ir 1928 m. Lietuvos valstybės konstitucijose nustatyti skyriai, dedikuoti teismams. Čia vartojami teisės terminai: *teismo sprendimas, teismų organizacija, kompetencija, jurisdikcija, teisėtumas, nusikaltimai*. 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje vartojamas žodžių junginys *Teismas daro teisingumą* suponuoja teisės terminą *teisingumo darymas* (dabar – *teisingumo vykdymas*).

1924 m. vasario 23 d. buvo paskelbtas Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas, kuriam būdinga teisės terminų gausa. Antai ir

čia vartojamas terminas jurisdikcija, atskiras skundas, teismo sprendimai, nutarimai. Taip pat vartojami vėliau neišlikę arba kitokia forma vartojami terminai, pavyzdžiui: *revizijos skundai* (dabar – *apeliacinis skundas*), *teismo išrišimas* (dabar – *teismo sprendimas*), *turtinio reikalavimo ieškinys* (dabar – *turtinis ieškinys*), *apskundimo dalykas, ginčijamasis dalykas* (dabar – *skundo dalykas, ginčo dalykas*), *apsilenkimas su įstatymais* (dabar – *įstatymo nesilaikymas*), *prisiekusiųjų advokatų tarpininkavimas* (dabar – *atstovavimas*).

Teisės, teisėsaugos institucijų terminų gausumu pasižymi 1933 m. priimtas Teismų sutvarkymo įstatymas. Čia minimos visų teismų instancijos, įvardijamos teismų posėdžių rūšys, teismų ir teisėjų santykį apibūdinantys terminai, teismuose dirbančių pareigūnų pavadinimai ir t. t. Manytina, tokia turtinga Teismų įstatymo kalba gali būti susijusi ir su Valstybės Taryboje veikiančios terminologijos komisijos veikla. Ją aptarsime kitame straipsnio skyrelyje.

INSTITUCIJOS, KŪRUSIOS TEISĖS TERMINUS

A. Pupkis pažymėjo, kad vienos valstybinės institucijos valstybinės kalbos statusui įgyvendinti tarpukario Lietuvoje nebuvo (Pupkis 2019: 8). Nebuvo ir visą nepriklausomybės laikotarpį veikusios institucijos, kuri būtų buvusi atsakinga už lietuviškų teisės terminų kūrimą, jų diegimą praktikoje ir teisės studijų programose. Tačiau paminėtini keli dariniai.

1921 m. kovo 14 d. ministras pirmininkas kartu su švietimo ministru pasirašė įsakymą dėl Terminologijos komisijos sudarymo. Šią Komisiją prie Švietimo

ministerijos sudarė kalbininkai K. Būga, J. Jablonskis, A. Smetona, A. Vireliūnas, J. Balčikonis, filosofas I. Tamošaitis ir kiti. Turėjo būti sudarytos dešimt komisijelių, tarp jų ir komisijelės teisių mokslo, administracijos terminams nustatyti ir suvienodinti. Kalbininkas J. M. Laurinaitis rašė, kad dar buvo likę daugybė darbo: „<...> dar visiškai neliesti šie dalykai: filosofija, teologija, matematika, gamtos mokslai, prekyba ir pramonė. Kiti dalykai, kaip fizika, technika, medicina (sanitarija), veterinarija, teisė, žemės

ūkis, menas, administracija apgraižstyti“ (Laurinaitis 1928: 4).

Kaip matyti, Terminologijos komisija atliko kai kuriuos svarbius darbus kuriant lietuviškus teisės terminus. Antai M. Maksimaičio ir A. Umbraso atliktų tyrimų duomenimis (Maksimaitis 2007: 9; Umbrasas 2010: 20, 21), Komisija 1921 m. gruodį svarstė teisės terminų vertimus iš rusų kalbos ir paskelbė šešiasdešimt aštuonis vienažodžius ir sudėtinius teisės terminus 1921 m. gruodžio 23 d. laikraštyje „Lietuva“. Tarp šių terminų buvo iki šiol aktyviai vartojami žodžiai: *byla, kelti, iškelti bylą, baudžiamoji byla, civilinė byla, skundas, kaltintojas, kaltinamasis, teisiąmasis, kaltinimas, pareiškimas, liudytojas, įrodymas, parodymai, trečiasis asmuo, atmesti skundą, atidėti bylą, teisti, spręsti bylą, įrodyti, įrodinėti* ir t. t. Buvo ir šiandien nebevartojamų teisės terminų ar jų gramatinių formų: *atsakytojas* (dabar – *atsakovas*), *skundikas* (dabar – *pareiškėjas, ieškovas*), *bylininkas* (dabar – *proceso dalyvis*), *ikaltinimas, kliaudis* (dabar – *įrodymas*), *byloti* (dabar – *nagrinėti bylą*) ir t. t. Vėliau šis sąrašas buvo pildytas, tobulintas ir 1922 m. kovo 26 d. paskelbtas laikraštyje „Lietuva“ bei žurnalo „Teisė“ pirmame numeryje. Čia buvo pateikti keturiasdešimt šeši terminai ir dvidešimt du pavyzdžiai. Pasirodė tokie iki šiol vartojami teisės terminai: *ieškinyas, ieškovas, atsakovas, atskirasis skundas, prašymas, sustabdyti bylą* ir t. t. Anot A. Umbraso, šis teisės terminų sąrašas buvo paskelbtas mažiausiai penkis kartus. Antai ir spaudos kalbininkas Terminologijos komisijos sekretorius A. Vireliūnas išleido knygelę, kurioje paskelbė tuos pačius terminus teisės reikalams (Vireliūnas 1924) (Umbrasas 2010: 21). Be to, šiek

tiek pakoreguotas teisės terminų sąrašas buvo taip pat atspausdintas 1928 m. Teisininkų kalendoriuje.

Terminologijos komisijos sudėtis nuolat keitėsi, joje nebuvo nuolatinųjų darbuotojų, komisijos narių nuomonės dažnai nesutapdavo. Tad galiausiai 1926 m. Komisijos veikla nutrūko. Terminų kūrimo darbas buvo perduotas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui. Remiantis J. M. Laurinaičio pateiktais duomenimis, universitete nebuvo kuriami terminai (Laurinaitis 1928: 4).

1928 m. buvo įsteigta Valstybės Taryba, kurios pagrindinė užduotis, pagal Valstybės Tarybos įstatymo 2 straipsnį, – ruošti įstatymų kodifikavimo sumanymus ir tvarkyti bei derinti veikiančius įstatymus. Taigi, anot B. Masiulio, „Valstybės Taryboje buvo itin rūpinamasi, kad įstatymų projektai būtų gerai suredaguojami, <...> be nereikalingo žodžių balasto <...>“ (Masiulis 1958: 14). Todėl, B. Masiulio teigimu, Valstybės Taryboje jos pirmininkas S. Šilingas sudarė teisės terminologijos komisiją, į kurią įėjo Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis, kalbininkas A. Salys ir Valstybės Tarybos narys B. Masiulis, taip pat bendradarbiavo kalbininkas J. Bukota (Masiulis 1954: 3). Ši komisija veikė iki 1933 m.

Valstybės Taryboje taip pat buvo suformuota redakcinė komisija, į kurios sudėtį įėjo Tarybos nariai J. Papečkys, B. Masiulis, dienraščio „Rytas“ atsakingasis redaktorius Z. P. Starkus. 1936 m. komisijos veikla išblėso, nes Z. P. Starkus tapo Lietuvos banko valdybos direktoriumi, S. Šilingas nebebuvo Valstybės Tarybos pirmininku.

Tačiau 1938 m. Valstybės Tarybos nariu tapo K. Jablonskis, gerai mokėjęs

lietuvių kalbą. Kartu su Tarybos nariais B. Masiuliu, J. Papečkiu, kalbininku A. Saliu jie sudarydavo *ad hoc* redakcinę komisiją vieno ar kito įstatymo reikalu (Masiulis 1958: 14). Taigi komisija nebuvo nuolatinė.

Valstybės Taryboje buvo suformuota dar viena Terminologijos komisija, pradėjusi savo darbus 1939 m. pradžioje. Į jos sudėtį įėjo Tarybos pirmininkas B. Masiulis, Tarybos narys K. Jablonskis, bendradarbis kalbininkas A. Salys ir Tarybos referentas P. Stravinskas. Komisija per savo veiklos laikotarpį buvo apsvarsčiusi per penkis šimtus terminų (Stravinskas 1958: 16). Buvo planuojama, jog terminai bus perduoti Lituanistikos instituto darbuotojams, kad šie galutinai patvirtintų teisės terminus. Taigi planuota parengti teisės terminų žodyną.

Žurnalo „Teisė“ 48–51 numeriuose 1939 ir 1940 m. buvo publikuota per du šimtus Terminologijos komisijos apsvarstytų terminų („Teisės terminijos projektas“). Lietuviškų terminų atitikmenys buvo pateikti vokiečių ir rusų kalbomis. Šie terminai buvo daugiausia susiję su civiline teise, nes tuo metu buvo rengiamas ir Civilinis kodeksas, ir Santuokos įstatymas (Umbrasas 2010: 25). Tarp terminų būta prigijusių ir vartojamų iki šių dienų, pavyzdžiui, *civilinė teisė*, *objektyvinė teisė* (dabar – *objektinė teisė*), *subjektyvinė teisė* (dabar – *subjektinė teisė*), *daiktinė teisė*, *autorinė teisė*, *paprotinė teisė*, *atsakomybė*, *prievolinis veiksmas*, *senatis*, *santuoka*, *sutuoktiniai*, *nesantuokiniai vaikai*, *ištuoka*, *ištuokti*, *išsūnijimas*, *įmotė*, *itėvis*, *teisnumas*, *veiksnumas*, *globa*, *globėjas*, *rūpintojas*, *viešoji teisė*, *privatinė teisė*, *teisės šaltiniai*, *asmuo*, *teisės subjektas*, *įstaiga*, *draugija*. Būta ir tokių terminų ar jų gra-

matinių formų, kurie neprigijo ir nėra vartojami, pavyzdžiui: *civilinis teisyneas* (dabar – *civilinis kodeksas*), *asmeninė teisė* (dabar – *asmens teisė*), *šeiminė teisė* (dabar – *šeimoms teisė*), *sandaras* (dabar – *sandoris*), *teisinias* (dabar – *teisnius*), *spřesnumas* (dabar – *veiksnumas*), *būtinoji gyna* (dabar – *būtinoji gintis*), *būtinoji reika* (dabar – *būtinasis reikalingumas*), *pareigo nis* (dabar – *pareigūnas*), *steiginys* (dabar – *įstaiga*, *darinys*), *tikrinis asmuo* (dabar – *fizinis asmuo*), *teisinis asmuo* (dabar – *juridinis asmuo*), *paveldimoji teisė* (dabar – *paveldėjimo teisė*), *absoliutinė teisė* (dabar – *absoliučioji teisė*), *reliatyvinė teisė* (dabar – *prievolių teisė*), *dalomoji prievolė* (dabar – *dalinė prievolė*), *išvieninė prievolė* (dabar – *solidarioji teisė*), *išvieninė atsakomybė* (dabar – *solidarioji atsakomybė*), *pasirinktinė prievolė* (dabar – *alternatyvioji prievolė*), *atieško teisė* (dabar – *regreso teisė*), *termininė prievolė* (dabar – *terminuota prievolė*), *įteisintinis* (dabar – *įgaliotinis*) ir t. t.

Baudžiamosios teisės terminai Vals tybės Taryboje taip pat buvo svarstomi, nes buvo rengiamas Baudžiamasis kodeksas. M. Maksimaičio atlikto tyrimo duomenimis, Valstybės Tarybos komisija Baudžiamosios kodekso projekto rengimui 1940 m. apsvarstė per šimtą baudžiamosios teisės terminų (Maksimaitis 2006: 165), tarp jų ir tokius, kurie iki šiol vartojami: *nusikaltimas*, *nusižengimas*, *pasikėsinimas*, *bausmė*, *kaltininkas*, *kaltinimas*, *nuteistasis*, *išteisintas*, *padaryti nusikaltimą*, *padariniai*, *atlikti bausmę*, *tyčia*, *neatsargumas*, *recidyvas*, *lygtinis paleidimas*. Svarstyti ir neprigiję, nevartojami arba vartojami kitokios gramatinės formos terminai – *nusmerktasis* (dabar – *nuteistasis*), *poelgis* (dabar – *veika*), *bausmės mažinimas*, *lengvinimas* (dabar – *bausmės švelninimas*),

nusikaltimas turtui (dabar – *nusikaltimas nuosavybei, turtinėms teisėms, turtiniams interesams*), *kalsnumas, nekalsnumas* (dabar – *veiksnumas, neveiksnumas*), *sumažėjęs kalsnumas* (dabar – *ribotas veiksnumas*), *būtinoji reika* (dabar – *būtinasis reikalingumas*), *reikiamoji gyna* (dabar – *būtinoji gintis*), *paleidžiamasis* (dabar – *išteisintasis,*

atleistasis nuo bausmės), *savanaudiškas nusikaltimas* (dabar – *veika, padaryta iš savanaudiškų paskatų*) ir t. t.

1935 m. buvo įkurta Lietuvių kalbos draugijos Terminologijos sekcija. Tačiau A. Umbraso atliktų tyrimų duomenimis, ši sekcija teisės terminų nesvarstė (Umbrasas 2010: 22).

TEISININKAI, KŪRĘ TEISĖS TERMINUS

Remiantis B. Masiulio prisiminimais, paskelbus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, Lietuvoje buvo tik „sauja“ teisininkų, tačiau tarp jų būta gerai mokėjusių lietuvių kalbą, pavyzdžiui, baudžiamosios teisės profesorius, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis, teisingumo ministras, advokatas L. Noreika, teisės istorikas, Valstybės Tarybos narys K. Jablonskis (Masiulis 1954: 2).

1919 m. B. Masiulis ir K. Jablonskis, įpareigoti teisingumo ministro N. Noreikos, kūrė teisės terminus. Siekta sukurti bent jau svarbiausius terminus. Antai Teisingumo ministerijos Antrasis departamento direktorius A. Milčinskis kartu su reikalų vedėju K. Jablonskiu laikraštelyje „Lietuva“ 1919 m. lapkričio 3 d. paskelbė pranešimą, kad rengiamas juridinių terminų žodynas. Pranešime buvo prašoma teisėjų, tardytojų, notarų ir kitų atsiųsti sąrašą terminų, kuriuos jie jau vartoja, sąrašą terminų, kuriuos reikia išversti į lietuvių kalbą, ir pasiūlymus, kaip šiuos terminus reikėtų versti į lietuvių kalbą. K. Jablonskis taip pat vertė Baudžiamąjį statutą, Vekselių įstatus, kurie vėliau buvo išleisti Teisingumo ministerijos.

Anot B. Masiulio, 1919–1920 m. buvo sukurti svarbiausi baudžiamosios ir ci-

vilinės teisės terminai, pavyzdžiui, ieškotojas, atsakytotojas, vėliau tapę ieškovu, atsakovu (Masiulis 1954: 2).

B. Masiulis mena ir kitus teisininkus, vienaip ar kitaip prisidėjusius prie teisės terminų kūrimo, pavyzdžiui, teisėjai F. Bugailiškis, A. Janulaitis, M. Čepas, J. Grigaitis, J. Gudauskis, teisės mokslininkai P. Leonas, A. Tamošaitis, V. Mačys, T. Petkevičius, ministrai K. Oleka, A. Tumėnas, advokatai R. Skipitis, V. Požėla, K. Venclauskis, K. Samajauskas, Z. Toliušis, A. Sugintas, J. Abromavičius, J. Beinorius, P. Kesiūnas, teisėjas, žurnalo „Teisė“ redaktorius J. Byla, ministras pirmininkas, Klaipėdos krašto gubernatoriumas A. Merkys, tardytojas, dėstytojas, politikas M. Kavolis, prokuroras V. Bukaveckas, juriskonsultas A. Lastas.

Paminėtinas ir juriskonsultas, žurnalistas G. Rutenbergas, kritikavęs, konkrečiai įvardijęs teismuose vartojamus tiesiogiai iš kitų kalbų išverstus terminus ir pažymėjęs, kad ypač teismuose turi būti „taisyklinga ir stilinga kalba“, nes teismų priimti sprendimai dažnai cituojami, jais remiamasi. Jis pabrėžė: „<...> nevykę pasisakymai, negraži kalba bei tartis dažnai kenkia teismo rimtumui, nes ne vietoje prajuokinama publika“ (Rutenbergas 1937: 327).

1919–1921 M. SUKURTŲ TEISĖS TERMINŲ APŽVALGA

A. Umbrasas ir M. Maksimaitis mano, kad anksčiau minėto pranešimo dėl juridinių terminų žodyno, paskelbto 1919 m. lapkričio 3 d. laikraštyje „Lietuva“, rezultatas yra galbūt K. Jablonskio sudarytas 120 puslapių apimties rankraštinis rusų–lietuvių kalbų žodyno projektas, pavadintas „Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynėlio projektas“ (Umbrasas 2010: 17–18; Maksimaitis 2007: 9). Projekte yra per penkis tūkstančius sudėtinių ir vienažodžių teisės terminų. Dauguma jų baudžiamosios, civilinės teisės, tačiau būta ir administracinės teisės terminų. Iš administracinės teisės terminų paminėtini *įstatymų leidėjas, įstatymo projektas, taisyklė, agentūra, įstaiga, administracija, valdymas, valdininkas, valdyba, valsčius, kaimo bendruomenė, draugija, drausmės nuobauda* (dabar – drausminė atsakomybė), *skundėjas* (dabar – pareiškėjas), *atsakytojas* (dabar – atsakovas), *kompetencija, vyresnybė, viršininkas, teisės peržengimas* (dabar – nusizengimas), *įspėjimas, prašytojas* (dabar – interesantas, klientas). Iš baudžiamosios teisės terminų paminėtini *kaltybė* (dabar – kaltė), *tęsimas nusikaltimas* (dabar – tęstinis nusikaltimas), *įrodymas, liudytojas, motyvas, nuskriausti, iškausti, užgauti* (dabar – sužaloti, įžeisti, apšmeižti), *suvedimas akysna* (dabar – akistata), *bauda, paskirti mokėti baudos* (dabar – paskirti baudą), *bausmė, kūno sužalojimas, dokumento suklastojimas, traukti tieson, atiduoti tieson* (dabar – kreiptis į teismą, traukti atsakomybėn), *prisiekusysis, valstybės gynėjas* (dabar – prokuroras), *tardytojas, kėslas* (dabar – motyvas, tikslas, ketinimai), *smurtininkas* (dabar – smurtautojas) ir kt. Iš civilinių terminų –

daiktinė teisė, išmarų teisė (dabar – valstybei pereinantis turtas), *dovanojimas, sandora, sankalba* (dabar – sandoris), *nekilnojamasis turtas, nuteistas turtas* (dabar – priteistas turtas), *vykdomasis raštas turto įvedyboms* (dabar – vykdyimo procesas), *nuomininkas, globa, globėjas, rūpintojas, giminytės santykis, jungtis* (dabar – giminytės ryšys), *susivedėliai* (dabar – sutuoktiniai), *notaras, antstolis* ir kt. Būta bendrų visų teisės šakų terminų: *neteisingas, byla, apylinkė, apygarda, išteisintoji šalis, teismo nutarimas, vykdyti teisę, patraukti atsakomybėn, teisėtumas, teisėtas, teisėtingas* (dabar – teisingas), *atstovas, teismo įsakas* (dabar – teismo įsakymas), *sąsedybos* (dabar – sesija), *šališkas, viešumas*. Būta ir kasdienių žodžių, tačiau reikalingų teismams nagrinėjant bylas, pavyzdžiui: *nėštumas, gimdykla, riaušės, paleistuvybė, maištas, peštynės, sukilimas, našlė, negalėjimas, nesąmoningumas, nenuovoka, patėvis, viešbutis, pilietis, krautuvė, išeivis* ir kt. Būta ekonomikos terminų, pavyzdžiui, *akcininkas, valiuta, laisva prekyba, kreditas, tiekėjas, nuostolingas, apyvarta, pajamos, įsiskolinimas, prekybos bendrovė* ir kt. (MAB RS, f. 256-551).

1921 m. išėjo knygelė, parašyta teisininko K. Samajausko. Jis, atsižvelgdamas į teisės aktuose vartojamą terminiją, taip pat į dar vis skurdžią lietuvių teisės terminiją, siekė pats kurti terminus ir pagrįsti tokią kūrybą. Pagrindinė jo mintis buvo atsisakyti tarptautinių žodžių bei tiesioginio vertimo iš rusų, vokiečių bei lenkų kalbų. Kai kuriuos terminus K. Samajauskas pavadino mechaniškai išverstais, verstiniaisiais, neieškant „lietuviškų techniškų žodžių“. Tokius žodžius advo-

katas laikė „barbarizmais, rusizmais, germanizmais, polonizmais“. Apskritai šis teisininkas siūlė „techniškus teismo žodžius“ imti tik iš „gyvos lietuvių kaimiečių šnekos“, kad teisės kalba būtų suprantama visiems (Samajauskas 1921: 6–8). Įstatymų leidžiamąją valdžią advokatas siūlė įvardyti *įstatybos valdžia* (įstatatus šaliai kuriančioji), vykdomąją valdžią (pagal įkurtuosius įstatus tautą valdančioji) *administracijos valdžia*, o teisminę valdžią – *teismo valdžia*. Siūlė atsakyti tarptautinių žodžių, pavyzdžiui, tribunolas, notaras, advokatas, sekretorius. K. Samajauskas kritikavo Vyriausiojo Tribunolo pavadinimą, tvirtindamas, kad šį teismą reikia vadinti Valstybės Teismu arba Aukštuoju Teismu. Teisininkas vartojo žodį *teisminkas*. Manytina, šis žodis reiškė visus dirbančius teisme, taip pat ir esančius bylos dalyviais, tarp jų ir prokurorą arba vadinamąją valstybės gynėją. Šį terminą K. Samajauskas kritikavo, tvirtindamas, kad valstybės gynėjas turi vadintis *kal-*

tintoju. Procesą siūlė vadinti *bylinėjimusi*, advokatus – *teisių gynėjais*, notarus – *raš-tadariais*, antstolius – *vykdytojais*, sekretorius – *raštinės vedėjais*, ginčo dalyvius – *bylininkais*, pareiškėjus – *skundikais*, įtariamąjį ar kaltinamąjį – *apskųstaisiais*. K. Samajausko nuomone, terminai *ieško-tojas, atsakytojas, ieškinys* yra „rusizmai“, todėl netinkantys terminai, o apeliacijos skundą siūlė įvardyti atšauka.

Vėliau K. Samajauskas ir toliau laikėsi tos nuomonės, kad teisės terminai turi būti lietuviški (Samajauskas 1934: 25–35). Jis siūlė atsakyti terminų – termino dėmens civilinis, kodeksas, statusas, kriminalinė ar baudžiamoji teisė ir vietoje jų vartoti terminus *turtinis, įstatymų knyga, bausminė teisė*. Valstybę jis siūlė vadinti *viešpatija*, o pilietį – *viešpatininku*, apeliaciją – *atšaukimu*, kasaciją – *patikrinimu* ir t. t. K. Samajausko pasiūlymai kalbininkų buvo kritikuojami, bet pritariama minčiai, kad teisės terminiją reikia tobulinti, nes ji vis dar „nesutvarkyta“ (Skardžius 1934: 35).

TEISĖS TERMINAI STUDENTŲ DIPLOMINIUOSE DARBUOSE

Tai, kad tarpukario Lietuvoje trūko aprobuotų teisės terminų, nebuvo pakankamos jų sklaidos, dėstytojai nepakankamai skyrė dėmesio lietuviškai teisės terminijai, byloja Teisių fakulteto studentų diplominiuose darbuose vartojamų teisės terminų arba, tiksliau tariant, savo pačių pastangomis išverstų teisės terminų įvairovė, o kartais vietoje teisės terminų vartojami kasdieniai žodžiai.

Pateikiame pavyzdžių: *įstatimdavėjas* (dabar – *įstatymų leidžiamoji valdžia*), *naminis testamentas* (dabar – *asmeninis tes-*

tamentas), *arenda* (dabar – *nuoma*), *saugojimo sutartis* (dabar – *pasaugos sutartis*), *uzufuktarijus* (dabar – *uzufuktas*), *pavainikai* (dabar – *nesantuokiniai vaikai*), *nukentėjėlis*, *nuskaustasis* (dabar – *nukentėjusysis*), *ižeidikas* (dabar – *įtariamasis, kaltinamasis*), *nuoskauda*, *nusikaltimo padėjėjai* (dabar – *nusikalstamos veikos bendrininkai*), *ekspertyza* (dabar – *ekspertizė*), *nusikaltėlis iš įpratimo, priešįstatymingas* (dabar – *priešingas įstatymui*), *nusenėjimas* (dabar – *senatis*). Susituokusius asmenis studentai vadino *susivedėliais, susituokė-*

liais, santuoką – jungtuvėmis, išsituokusius asmenis – separatistais, notarinčius veiksmus – tvirtiniais, turto sugadinimas visuotinai pavojingu būdu buvo įvardytas turto sužalojimu ugnimi, nusikaltimo objektyvioji pusė – nusikaltimo išorine puse, nusikaltimo subjektyvioji pusė – nusikaltimo vidujine arba išvidine puse, nuomotojas buvo įvardijamas savininku, įkaito gavėjas – įkaitininku, įkaito davėjas – ikeitėju, piktnaudžiavimas teisėmis buvo įvardytas šikana, sveikatos sutrikdymas buvo vadinamas kūno sužalojimu, drausminė atsakomybė – disciplinarine atsakomybe, valstybei pereinantis turtas – išmarų turtu, žemės dalijimas – parceliacija, veiksnumas – veiksmingumu, teisnumas – teisnumu, sutarties dalykas – causa, komitentas buvo vadinamas komisinininku, procesas buvo įvardytas teisena, bylosena,

ekspertas – žinovu, užsienietis – svetimšaliu, įvykiai – nuotykiškai, protokolas – įvykio aktu, atstovaujamosios institucijos – sprendžiamaisiais organais, oficialieji testamentai – ypatingaisiais, pataisos namai – auklėjimo įstaigomis, verslo teisė – prekybine teise, dovanojimo su sąlyga sutartis – sąlyginiu dovanojimu, malonė, amnestija – pasigailėjimu, nusikalstama veika – nusikalstamu darbu, būtinoji gintis – reikalinguoju apsigynimu, būtinosios ginties ribų peržengimas – ekscesu, ribotas pakaltinamumas – sumažintu pakaltinamumu, servitutas – privatinio dalydavimo teise, nekilnojamasis turtas – nejudomu turtu, pirmos eilės įpėdiniai – svarbiaisiais įstatyminiais paveldėtojais, kitų eilių paveldėtojai – žemutiniais, teismo procesas – teisdaryste ir t. t. (Deviatnikovaitė 2020b: 53, 94, 142, 183).

ADMINISTRACINĖS TEISĖS TERMINAI

Kadangi nemažai parengta studijų, kuriose detaliam aptariami baudžiamosios ir civilinės teisės terminai (juos mes minėjome anksčiau), šiame straipsnyje detaliam apžvelgsime administracinės teisės terminus.

Administracinės teisės terminai vartojami tarpukario konstitucijose. Antai 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose vartojami tokie terminai: *valstybės organai, vykdomoji valdžia, vykdomieji įrankiai*. 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose: *valstybės valdžios organai, vykdomoji valdžia, vykdomieji įrankiai, valstybės kontrolė, valstybės kontrolierius, valstybės valdymo dalis*. Panašių terminų rasime ir 1920 m. Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje.

1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje administracinės teisės terminų buvo kur kas įvairesnių: *administracinis Lietuvos teritorijos padalijimas* (dabar – *administraciniai vienetai*), *autonominiai vienetai, valstybės tvarka, viešoji ramybė, valdininkas* (dabar – *valstybės tarnautojas*), *vyresnybė* (dabar – *vadovybė*), *peticija, vyriausybės darbai* (dabar – *vyriausybės veikla*), *vyriausybės daromos valstybės sutartys* (dabar – *viešoji sutartis, administracinė sutartis*), *valstybės kontrolierius, ministerių kabineto posėdžiai* (dabar – *vyriausybės posėdžiai*), *ministerių darbų paskirstymas* (dabar – *ministrų veiklos sričių nustatymas*), *administracijos įsakymų teisėtumas* (dabar – *viešosios administracijos veiklos teisėtumas*), *spresti administracijos įsakymų teisėtumą* (dabar – *teisminė viešosios administracijos*

veiklos kontrolė), savivaldybė, valstybės, savivaldybės įstaigos, valstybės, savivaldybės, visuomenės organizacijos, vietos savivalda, savivaldybės teisės, savivaldybės organai, ūkio sritys, valstybės išdas (dabar – valstybės biudžetas), biudžeto metai, valstybės finansai, socialinė apsauga, socialinė gerovė, tautos gerovė, valstybės globa, aprūpinimas, visuomenės dora, sveikata.

1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje vartojami beveik tie patys terminai, tačiau yra ir naujų: *viešoji rimtis, juridiniai viešosios teisės asmenys, valstybės biudžetas*. Neliko termino *administracijos įsakymų teisėtumas*.

1938 m. Lietuvos Konstitucijoje, be kai kurių anksčiau minėtų terminų, vartojami, pavyzdžiui: *viešoji tvarka, viešasis reikalas, valstybės valdymo sritys, valstybės reikalai, valstybės administracinė santvarka, pareigony, vietiniai reikalai, administraciniai organai, administracinių organų veiksmų teisėtumas, valstybės biudžeto vykdymo teisėtumas*.

Tarpukario Lietuvoje buvo rengiami ne tik civilinius ar baudžiamuosius teisinius santykius reglamentuojantys teisės aktai, bet ir administraciniai. Tad administracinės teisės terminų yra Savivaldybių įstatyme, taip pat atitinkamų įstatymų projektuose, pavyzdžiui, Valstybės tarnybos įstatymo, Administracinio teismo įstatymo, Administracinės santvarkos statuto projektuose. Apžvelkime paskutinių dviejų įstatymų projektų administracinės teisės terminiją.

Valstybės Tarybos Teismų sutvarkymo komisija 1932 m. rengė Administracinio Teismo įstatymą. Šio įstatymo projekte buvo vartojami administracinės teisės terminai, kurie prieš tai jokiame

teisės akte nebuvo vartoti, taip pat nebuvo svarstyti jokiose terminologijos komisijose. Įstatymo rengėjai rėmėsi prancūzų administracinės teisės doktrina ir vartojo tokius teisės terminus: *administraciniai individualiniai aktai* (dabar – *individualūs administraciniai aktai*), *administraciniai reglamentiniai aktai* (dabar – *norminiai administraciniai aktai*), *administracinis aktas, pripažinti administracinį aktą neteisėtu, tarnybinė vyresnybė* (dabar – *aukštesnis pagal pavaldumą viešojo administravimo subjektas*), *hierarchinis skundų kelias* (dabar – *teisinės gynybos priemonių išnaudojimas*), *drausmės aktai* (dabar – *tarnybiniai aktai*), *teisėtas reikalas* (dabar – *teisės ir teisėtas interesas*), *administracinis įkaitas* (dabar – *žyminis mokestis*), *administracinis organas* (dabar – *viešojo administravimo subjektas*), *administracinė teiseną, skundėjas* (dabar – *pareiškėjas*), *valdininkas* (dabar – *valstybės tarnautojas*), *administracinė byla*.

Seimo peticijų komisija 1937–1940 m. taip pat rengė Administracinio teismo įstatymo projektus. Viename tokių projektų, kurį pavyko rasti, gausu šiuolaikinėje teisės kalboje nebevertojamų terminų arba vartojamų kitokia gramatine forma, pavyzdžiui: *bendras parėdymas* (dabar – *norminis administracinis aktas*), *pavienis nutarimas* (dabar – *individualus administracinis aktas*), *skundėjas* (dabar – *pareiškėjas*), *skundžiamas valdžios organas* (dabar – *atsakovas*), *teisinis asmuo* (dabar – *juridinis asmuo*), *valdžios, administracijos organas* (dabar – *viešojo administravimo subjektas*), *trūkumų atitaisymas* (dabar – *trūkumų pašalinimas*), *skundui eigos nedavimas, bylos panaikinimas* (dabar – *bylos nutraukimas*), *veiksmingas* (dabar – *veiksmus*), *administracinio teismo byla* (dabar –

administracinė byla), *prejudicialūs klausimai*, *priešteišminiai klausimai* (dabar – *prieš klausimų stadiją teismo posėdžio metu išsprendžiami šalims aktualūs klausimai*, *pa-
vyzdžiui*, *teisėjo nušalinimo ar pan.*), *ginčysena* (dabar – *teismo posėdžio metu šalys pakaitomis duoda viena kitai paaiškinimus*, galbūt tai yra klausimų stadija teismo posėdžio metu), *bylos pranešėjas* (dabar – *teisėjas pranešėjas*), *raštai*, *duomenys* (dabar – *įrodymai*), *skundai paduoti termino atstatymas* (dabar – *skundai paduoti termino atnaujinimas*) (detaliau žr. Deviatnikovaitė 2018b).

Rengiamuose Administracinės santvarkos statuto projektuose buvo vartojami tokie administracinės teisės terminai: *administracinės praktikos* (dabar – *viešojo administravimo funkcijos*), *valdomoji linkmė* (dabar – *veiklos kryptis*), *valstybės administracija* (dabar – *valstybinio administravimo subjektai*), *valdančioji administracija* (dabar – *viešoji administracija*), *valdomoji administracija* (dabar – *vidaus administracija*), *pareigonys* (dabar – *pareigūnai*) (Deviatnikovaitė 2020a).

Tuo metu galiojančiuose Baudžiamajame statute, Baudžiamojo proceso įstatyme, Civiliniuose įstatymuose, Civilinio proceso įstatyme taip pat būta administracinės teisės terminų (Umbrasas 2010: 58–59), pavyzdžiui: *vyriausybės pavedimas*, *vyriausybės organų įsakymas*, *administracijos įsakymas*, *administracinis nutarimas*, *administratyvių organų parėdymas*, *vykdomasis aktas*, *policinis nutarimas*, *valdžios organų nutarimas* (dabar – *administraciniai sprendimai arba norminiai administraciniai aktai*), *administracijos organas*, *administracinė įstaiga*, *administracinė valdžia*, *valstybės valdžios organas*, *administra-*

cinė žinyba (dabar visos šios institucijos – *viešojo administravimo subjektai*), *valstybinė kompetencija*, *statutinė kompetencija* (dabar – *viešojo administravimo sritys*, *atitinkamų institucijų kompetencija*, *viešojo administravimo veikla*), *administracinės priemonės*, *griežtas papeikimas*, *administracinis nubaudimas* (dabar – *administracinės nuobaudos*, *poveikio priemonės*, *tarnybinė atsakomybė*) ir kt.

Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiuose gausu administracinės teisės terminų. Antai 1938 m. aplinkraštyje minimi terminai, pavyzdžiui, *pilietybės teisių pripažinimas*, *pilietybės nustojimas*, *asmens liudijimai*, *užsienio paso*, *vizos išdavimas*, *žyminis mokestis*, *valstybės tarnyba*. Nevartojami terminai šiuolaikiniuose teisės aktuose – *kriminaliniai nusikaltimai* (dabar – *nusikaltimai*), *bendri nurodymai* (dabar – *norminiai teisės aktai*), *nusmerktieji* (dabar – *nuteistieji*), *nusenėjimas* (dabar – *senatis*), *administracinės baudos* (dabar – *administracinės nuobaudos*), *administracinių baudų bylos* (dabar – *administracinių nusižengimų bylos*), *skundimo tvarka* (dabar – *sprendimų apskundimo tvarka*) ir kt.

Vyriausiojo Tribunolo praktikoje taip pat išvelgtini kai kurie šiuolaikinei administracinei teisei ir procesui būdingi terminai, pavyzdžiui: *tvarkomasis posėdis* (dabar – *parengiamasis posėdis*), *kita teisėjo nuomonė* (dabar – *atskiroji nuomonė*), *išžiūrėti bylą* (dabar – *išnagrinėti bylą*), *administracinė byla*, *skundas*, *bylos aplinkybės*, *nutarimas*, *sprendimas*, *baudimas* (dabar – *teisinės atsakomybės taikymas*), *disciplinarinė drausmės atsakomybė* (dabar – *drausminė atsakomybė*, *tarnybinė atsakomybė*) (Vyriausiojo Tribunolo 1924–1930 1933).

1939 m. pasirodė Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto studento P. Vilučio knyga *Administracinė teisė. Bendroji dalis*, sudaryta pagal Teisių fakulteto vyriausiojo asistento S. Žakevičiaus 1938 m. skaitytas administracinės teisės paskaitas. Ši knyga yra vienintelis išsamiausias tarpukario administracinės teisės doktrinos šaltinis. Čia vartoti tokie administracinės teisės doktrinos terminai: *valstybinės funkcijos, administracinė funkcija, bendras interesas, valstybės administracinio veikimo formos, viešoji tarnyba, civilinė tarnyba, viešosios administracijos agentai (valstybės tarnautojai), administracinė valdžia, administracinės valdžios or-*

ganizacija, centralizacija, decentralizacija, savivaldybės, administraciniai organai, administracinis režimas, viešoji administracija, viešosios administracijos organų personalas, valdininkai, reglamentas, reglamentinė galia (dabar – administracinis reglamentavimas), ekonominio pobūdžio viešosios tarnybos (dabar – valstybės ar savivaldybės įmonės), administracinė priežiūra, administracinė, tarnybinė kontrolė, tarnybinė atsakomybė, diskrecinė viešosios administracijos galia, administracinė prievarta, administracinis vykdymas, administraciniai aktai, administraciniai reglamentai, individualiniai administraciniai aktai, administracinių aktų nikingumas (Vilutis 1939).

KODĖL LIETUVIŲ TEISĖS TERMINIJA PLĖTOJOSI NENUOSEKLIAI?

Atsakydami į klausimus, kodėl Lietuvoje taip ir nebuvo išleistas apbruotą teisės terminų žodynas, o buvo sukurta keletą terminų vienam teisės institutui apibūdinti arba atvirksčiai – nebuvo jokio lietuviško termino atitinkamam teisės institutui nusakyti, arba buvo painiojamos sąvokos, remiamės Valstybės Tarybos referento P. Stravinsko pastabomis, pateiktomis keliuose straipsniuose, parašytuose 1938 ir 1954 m.

Teisininko teigimu, viena svarbiausių priežasčių yra menkas domėjimasis tuo metu modernia teisės doktrina: „blogiausia, kad niekas iš mūsų profesūros nėra parašęs lietuvių kalba privatinės <...> teisės kurso, nei išvertęs kurio klasikinio tos srities veikalo iš kitos kalbos“ (Stravinskas 1954: 3). Taigi teisininkas kaltino teisės doktrinos nebuvimą, nes, pasak jo, „pirmiau doktrina turi duoti, paaiškinti ir suklasifikuoti teises sąvokas, o tik ta-

da gali būti tobulinama ir praktikoje prigydoma teisinė terminologija“ (Stravinskas 1938: 95). Kita svarbia priežastimi teisininkas laikė tai, kad teisės terminai buvo kuriami stichiškai, nesant „terminologinės drausmės“ (Stravinskas 1938: 96), ir tai darė asmenys, neturį atitinkamo išsilavinimo, todėl „<...> anot p. Boleslovo Masiulio, „prikalta“ tiek iš esmės, tiek ir kalbos atžvilgiu netinkamų terminų, kartais vienai sąvokai net po kelis“ (Stravinskas 1954: 4). Trečia priežastimi P. Stravinskas laikė teisininkų ir kalbininkų bendradarbiavimo nebuvimą: „Jei mes, teisininkai, savo geriesiems bendradarbiams – kalbininkams lituanistams – būtume geriau išaiškinę jų įvardijamas teises sąvokas <...>, tai tų blankių teisinių terminų šiandien neturėtume“ (ten pat). Mažą to, teisininkas akcentavo, kad turi bendradarbiauti teisininkai mokslininkai, teisininkai praktikai ir kalbininkai. P. Stra-

vinskas siūlė sudaryti komisiją prie Ministrų Kabineto ar prie Teisingumo ministerijos, ar prie Valstybės Tarybos. Tokios komisijos steigimas buvo grindžiamas tuo, kad joje dirbtų asmenys, kurie už teisės terminų formavimą gautų atlyginimą, taigi tai būtų jų pareiga, maža to, tokios komisijos sudaryti terminai įgytų „oficialinės“ reikšmės. Galimai tokiu būdu, pasak autoriaus, „išnyktų mūsų teisinės terminologijos chaosas, kuris visiem įkyrėjo“ (Stravinskas 1938: 98–99).

Buvo ir kitų priežasčių, trukdžiusių nuosekliai plėtoti lietuvių teisės terminijai. Pirma, Lietuvoje nebuvo lietuviškos rašytinės teisės tradicijos – senieji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentai buvo parašyti slavų kalba. Antra, lietuvių kalba neturėjo valstybinės kalbos statuso iki pat 1922 m. Tai reiškia, kad ilgą laiką lietuvių kalba buvo vartojama

buitiniame lygmenyje. Trečia, tuo metu bendrinė lietuvių kalba tik neseniai buvo pradėta norminti, todėl dar ne visi ją mokėjo, o tuo pačiu metu jau reikėjo formuoti ir lietuvišką teisės terminiją. Ketvirta, ką tik paskelbusioje nepriklausomybę jaunoje valstybėje teisinį išsilavinimą turėjusių asmenų buvo apie penkiasdešimt ir iš jų tik vos kelios dešimtys mokėjo kalbėti ir rašyti lietuvių kalba. Tačiau svarbiausia, kad šie teisininkai buvo baigę teisės mokslus ne lietuvių kalba. Vadinasi, teisininkai tuo pačiu metu turėjo mokytis taisyklingos bendrinės lietuvių kalbos, kurti teisės terminus, teisės doktriną, rengti teisės aktus, nagrinėti teisės klausimus. Tiek daug užduočių vienu metu yra didelis iššūkis. Be to, darbą trikdė ir tai, kad nebuvo nuolatinės oficialios terminus svarstančios ir aprobuojančios institucijos.

1941 M. TEISĖS TERMINŲ ŽODYNO PROJEKTAS

A. Umbrasas atliktame lingvistiniame tyrime mena 1941 m. datuojamą mašinarščiu atspausdintą penkių dešimčių puslapių teisės terminų žodyną. Anot lingvisto, šis žodynas reprezentuoja pasukitinių Nepriklausomybės metų teisės terminiją (Umbrasas 2010: 29). Šiame sąrašė yra tokių iki šiol vartojamų terminų, kurių anksčiau aptartuose terminų sąrašuose nebuvo. Pavyzdžiui, *atgręžtinis reikalavimas* (dabar – *atgręžtinio reikalavi-*

mo teisė), *liudytojų apklausa*, *sunkinančioji aplinkybė*, *lengvinančioji aplinkybė* (dabar – *sunkinanti*, *lengvinanti aplinkybė*), *bendrininkas*, *baudžiamasis persekiojimas*, *brakonierius*, *draudėjas*, *draudikas*, *didmeninė prekyba*, *bylos eiga*, *ekspertas*, *gyvenamoji vieta*, *išieškojimas*, *įmonė*, *kvaišalai*, *mokėtis*, *nuovada*, *neliečiamas*, *pareigybė*, *pareigūnas*, *pagrįsti reikalavimą*, *paveldėjimo teisė*, *santuokinis*, *šmeižtas*, *teistumas* ir kt. (F. 130-1221).

IŠVADOS

Tarpukario teisininkams teko užduotis vienu metu kurti teisės terminiją, teisės doktriną, rengti teisės aktus, spręsti teisės

klausimus, ruošti būsimuosius teisininkus. Tokia užduotis ką tik nepriklausomybę paskelbusiai jaunai valstybei, netu-

rinčiai lietuviškos rašytinės teisės tradicijos, kurioje lietuvių kalba iki tol niekada nebuvo laikoma valstybine, oficialia, o vartojama tik buitiniame lygmenyje, buvo sudėtinga. Maža to, buvo tik kelios dešimtys teisininkų, mokančių lietuviškai rašyti ir kalbėti, tačiau jie buvo baigę teisės mokslus ne lietuvių kalba. Nebuvo jokių teisei skirtų vadovėlių, monografijų, kitokių tyrimų lietuvių kalba. Taigi tarpukario teisininkai susidūrė su dideliais iššūkiais. Teisės terminijos formavimo darbai buvo lėti, nepastovūs, nes nebuvo

vienos nuolatos veikiančios institucijos, kurioje teisininkai ir lingvistai kurtų, svarstyti, apibotų bei viešintų apibotus lietuviškus teisės terminus.

Ir vis dėlto lietuvių teisės terminija tarpukario Lietuvoje buvo kuriama, nors ir stichiškai, pagrindiniai lietuviški teisės terminai buvo sukurti 1918–1940 m. Tuo metu buvo sukurta gausybė iki šiol vartojamų teisės terminų. Tai įrodo ir 1941 m. sudarytas teisės terminų žodyno projektas, reprezentuojantis viso laikotarpio pastangas plėtoti teisės terminiją.

Literatūra

- Andriulis Vytautas. Lietuvos valstybės teisinės sistemos formavimo (1918.II.16–1940.VI.15) bruožai. Straipsnis leidinyje: Andriulis Vytautas; Mockevičius Remigijus; Valeckaitė Vida. 1996. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*.
- Deviatnikovaitė Ieva. 2018 a. Lietuvių kalba Klaipėdos krašto teismuose ir mokyklose 1927–1932 m., *Logos-Vilnius* 96: 86–97.
- Deviatnikovaitė Ieva. 2018 b. Administracinio teismo įstatymo projektai, *Teisė* 109: 27–49.
- Deviatnikovaitė Ieva. 2020 a. Vyriausybės darbo reglamentas tarpukario Lietuvoje: ar toks teisės aktas galiojo? *Jurisprudencija* 27 (1): 6–30.
- Deviatnikovaitė Ieva. 2020 b. Teisių fakulteto studentų darbai 1925–1939, *Teisės apžvalga* 1 (21): 21–195.
- Laurinaitis Jonas Martynas. 1928. Dėl terminologijos darbo pakasynų, *Lietuvos aidas* 38 (252): 4–5. *Lietuvos teismas (1918–1928)*. 1928: 212. Kaunas.
- Maksimaitis Mindaugas. 2001. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia.
- Maksimaitis Mindaugas. 2006. *Valstybės taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928–1940)*. Vilnius: Justitia.
- Maksimaitis Mindaugas. 2007. Prie lietuviškos teisės kalbos ištakų, *Jurisprudencija* 5(95): 7–13.
- Masiulis Boleslovas. 1954. Kalba ir teisininkai, *Teisinių žinių* 6.
- Pupkis Aldonas. 2019. Lietuvių kalba valstybėje. Iš tarpukario patirties, *Gimtoji kalba* 2: 7–15.
- Rutenbergas Giršas. 1937. Teisininkai ir lietuvių kalba, *Teisė* 39: 326–329.
- Samajauskas Kazimieras. 1921. *Lietuvos teismų ir teismininkų įvardinimas*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė.
- Samajauskas Kazimieras. 1934. Lietuviškasis teismas, *Teisė* 25: 25–35.
- Skardžius Pranas. 1934. Teisinės terminologijos reikalu, *Teisė* 25: 35–37.
- Stravinskas P.? 1938. Lietuviškosios teisinės terminologijos klausimu, *Teisė* 41: 94–99.
- Stravinskas P.? 1954. Mūsų teisinė terminologija, *Teisinių žinių* 9: 2–4.
- Stravinskas P.? 1958. Kaip ruošėme Lietuvos civilinį kodeksą, *Teisinių žinių* 25–26: 15–17.
- Toliušis Zigmas. 1922. Lietuvos teismų darbuotojai, *Teisė* 2: 41.
- Umbrasas Alvydas. 2001. Teisės terminijos padėtis Lietuvoje 1918–1940 metais, *Terminologija* 8: 76–94.
- Umbrasas Alvydas. 2005. Asmenis įvardijantys teisės terminai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose, *Terminologija* 12: 107–136.
- Umbrasas Alvydas. 2005. Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai). Disertacija. Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Umbrasas Alvydas. 2005. Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminija). Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai (04 H). Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos institutas.

- Umbrasas Alvydas. 2006. Teisės terminai su šaknimi *teis-* 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose, *Terminologija* 13: 97–115.
- Umbrasas Alvydas. 2010. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais. Pagrindinių kodeksų terminai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. 1938. Kaunas: Vidaus reikalų ministerijos leidinys.
- Vilutis Petras. 1939. *Administracinė teisė. Bendroji dalis*. Kaunas: VDU Teisių fakultetas, leidėjas – M. Kriaučiūnas.
- Vireliūnas Antanas. 1924. *Įvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos*. Kaunas: „Sakalo“ bendrovės leidinys.
- Vyriausiojo Tribunolo 1924–1930 metų visuotiniųjų susirinkimų nutarimų rinkinys. 1933. Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygyno leidinys.

Teisės aktai

- 1928 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1928. *Vyriausybės žinios* 275–1778.
- 1938 metų Lietuvos Konstitucija. 1937. *Vyriausybės žinios* 608–4271.
- Baudžiamojo kodeksas. 1919. *Vyriausybės žinios* 2–3.
- Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas. 1919. *Vyriausybės žinios* 2–3.
- Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1920. *Laikinosios Vyriausybės žinios* 37–407.
- Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas. 1924. *Vyriausybės žinios* 151–1078.
- Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. 1924. *Vyriausybės žinios* 169–1186.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1922. *Vyriausybės žinios* 100–799.
- Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. 1918. *Lietuvos aidas* 130–178.
- Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. 1919. *Lietuvos valstybės spaustuvė*.
- Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 1. 1918. *Laikinosios Vyriausybės žinios* 1–8a.
- Teismų santvarkos įstatymas. 1933. *Vyriausybės žinios* 419–2900.
- Terminologijos komisijos sudarymo įsakymas. 1921. *Vyriausybės žinios* 60–551.
- Valstybės Tarybos įstatymas. 1928. *Vyriausybės žinios* 283–1813.

Šaltiniai

- 1941 m. teisės terminų žodynas. Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 130-1221.
- Komisijos Baudžiamajam kodeksui ruošti posėdžių protokolai. LCVA, F. 385, ap. 5, b. 22, l. 38, 62–64.
- Seimo peticijų komisijos Administracinio teismo įstatymo projektas, 1940, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, fondas 138 (Römerių giminės aktai), saug. vien. 2273, lap. 6–20.
- Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynėlio projektas. MAB RS, f. 256-551.
- Teismų sutvarkymo komisijos projektas: Administracinio teismo įstatymas. 1932, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, fondas 138 (Römerių giminės aktai), saug. vien. 2325, lap. 1–9.